

1978-ban (!) egy alulinformált pécsi színházigazgató a SZINOPSZIS után azt mondta: „Petri elvtárs, miért nem ír nekünk darabokat?” Mire Gyuri: „Előadnák?” Mire ő: „Persze! Szűkiben vagyunk!”

2000 májusában (!) üzenet jött az egyik tévétől; „Írased alá Petrivel, hogy lemond a honoráriumáról, akkor gyorsan felvesszük és leadjuk, talán nem tűnik föl senkinek!” Gyuri akadémiaalapító gesztussal szignált – nem adták le, feltűnt valakinek.

És így tovább. Sorolhatnám, párba állíthatnám az EGY SZÉP NAP mintájára ezt a szép huszonöt évet. Amikor szerencsém volt P. Gy.-t ismerni, szeretni és interpretálni.

Azt hiszem, egyetlen versét sem mondtam úgy, ahogy ő mondta vagy mondta volna; sokat bakiztam, sokat szerkesztettem, átértelmeztem, félreértettem.

Csendes derűvel szemlélte, hogyan próbálja ez az őszülő, kopaszodó melák beleszakolni magát az *ő kicsi, rideg és kihűlt* világába; amikor évekkal később megértettem egy-egy versét, kérdeztem, miért nem mondtad, hogy erről szól? „Így is jó.” Soha nem instruált. Jó rendező volt. Szeretett fellépni, szerepelni, játszani. Nyomait versei őrzik.

Szinopszis az, *ami azóta történt*; elnézést azért, *ami kimaradt*; *amíg lehet*, szeretnék létrehozni egy JUTALOMJÁTÉK-ot; addig is, *Cipőmre nézek, fűző benne. Nem lehet, hogy ez börtön lenne!*

Szíves engedelmeddel, a leendő hullák nevében
Vallai Péter

Géher István

KATONAI TISZTELETADÁS: TANULMÁNY EGY VERSRŐL

A versesztétika alapkérdését Kosztolányi Dezső így fogalmazta meg nyolcvan éve: „Feltolul a kérdés, vajon ki lehet-e mutatni közelebről és kézzelfoghatóbban egy vers jó vagy rossz voltát”... S mindjárt módszert is ajánlott, mellyel a versérték tárgyilagosan kimutatható. „Bizonyos, hogy a költeménynek van lelke, mely megfoghatatlan, mint minden lélek. De a lélek nem egyéb, mint szerveink működésének finom terméke, ezért a kritikusnak, akár a lélekkbúvárnak, elsősorban a vers testi szervezetét kell vizsgálnia, hogy pontos diagnózist adhasson. Működése nem fizikai, nem is pszichikai, hanem a kettő együtt: pszichofizikai eljárás.”

Kísérletet teszek egy Petri-vers pszichofizikai vizsgálatára. A szöveget húsz éve olvastam először szamizdat-kéziratban, s most, hogy az alkalom ihletésére ismét feltolul az emlékezetemben, magával hozza a múltból a mindig jelen idejű Kosztolányi-kérdést: „Miért szép ez a vers?” Vizsgálati anyagként kiteríttem a vers testét.

KATONAI TISZTELETADÁS

*A Vereség Napján
kardélre hánytam*

A szöveg olvasója elmosolyodhat és elgondolkodhat. Vajon csak a személyes ráhangolódásán múlik, hogy a két hatáslehetőség közül melyik hagy benne maradandóbb nyomot? Van-e tetten érhető különbség a szellemes szóvicc és a szellemet tetemre hívó szójáték között? Hogyne volna. Az élc, a bon mot olyan ötlet, amely az elmélyült gondolatot felszíni ingerrel, intellektuális bohócmutatvánnyal helyettesíti. Nevetésünk ilyenkor az önkioltó elme műve; annak örülünk, hogy az ész (és a nyelv) egy sziporkázó rövidzárlattal kiiktatja tudatunkból a problémát. Az epigrammatikus epifánia ugyanazzal az eszközzel másként működik: ívfényt villant fel az egyéni gondolat és az egyetemes igazság között. A nyelv játéka ilyenkor drámai természetű, azaz képszerűen jelenetezett, s az emblematikusan enigmatikus élőképből megjelenített probléma – önmagát ellentükröző, megsokszorozott értelmével – kínosan kitágítja a nevető tudatot. A (problematikus) különbséget meggondolva: eldöntendő kérdés, hogy az eleven szó többértelmű színjátéka megtalálható-e a vizsgált költeményben.

Kosztolányi módszertani példáját követve mindenekelőtt megpróbálom kitapintani a vers érverését. Mit jelez a ritmika mint életjelenség? A két sor, ha egybeolvassuk, egy (sokat jelentősen megtört, kettétört) hősi verssort ad ki, hatodfeles drámai jambust, függőben fennakadt vagy elcsukló-elhaló növégződéssel. Titátitátátá és tátítitátá vagy tátítitáti: a prozódiai morzeüzenet heroikus erőtartalmat sejtet – vagy annak épp az ellenkezőjét, elomló beletörődést. Valahogy olyanformán, mint metrikai megfelelője, az emlékezetes hamleti sor: „*Lenni vagy nem lenni: az itt a kérdés...*” Vagy inkább felejtjük el a nyugat-európai jambust, és a döntést bízunk rá a hangsúlyos, nemzeti versidomra? Ez esetben (a kezdő, hangsúlytalan névelőt leszámítva) két öt szótagú ritmusegységet kapunk három-kettő, három-kettő osztásban. Összeolvasva olyan sort, mint amilyenre egy ismert Ady-versből emlékezhetünk: „*Sikolt a zene, tornyosul, omlik*”... Ez a vers is (LÉDÁVAL A BÁLBAN) tragikus nyomású. A ritmikai vérnyomás, akárhogy mérjük, azt bizonyítja, hogy a szöveg él, és életre-halálra játszik. Vagyis komolyan kell vennünk.

Vegyük tehát a versalkotó szójátékot: „*kardélre hányni*”. Ez a szintagma kétféle tevékenységet jelenthet. Elsőleg, hagyományosan: halomra gyilkolni, főleg védteleneket, kapituláló helyőrséget, fegyvertelen lakosságot. Ebben az összefüggésben rokon értelmű a katonaszökevényeket, bujkáló üldözötteket és rejtegetőiket fenyegető, második világháborús emlékü „felkoncolni”-val. Így vagy úgy a megtorló vagy elrettentő hatalmi erőszak, a professzionális szadizmus kvintesszenciális példája fejeződik ki benne. Másodlagosan, de itt előtérbe hozva, a két szó együttese azt is jelentheti, hogy „lehányini a kivont kardot”. E második jelentés az előbbi reflexiójaként értelmezhető: mint spontán pszichofizikai reakció, az undor, a zsigeri tiltakozás kifejeződése. A megsemmisítően blaszfém jelentéstranzformációt (hogy megtudjuk, mi mindent jelent) most be kell helyeznünk a költőien felfogott valóságba: azaz a teljes versszöveg kontextusába.

A vers a címevel kezdődik, s a modern rövid versben a cím gyakran jelentésmeghatározó. Itt is az: emblematikus élethelyzet. A megnevezett szituáció – a katonai tiszteletadás – azzal a kimondatlan hanghatással kezdi megdolgozni a némán felmorajló képzeletet, amivel a HAMLET végződik: „hadzajjal”, mely győzedelmesen üdvözöl, vagy „sorlövéssel”, mely harcilag búcsúztat. Dobszó, dízlépés, zászlók, csizmák, kardok. Lehet lelkesedni, de félni is. Mert a masírozó militarizmus lelkeségében mindig benne rejlik a másokat kardélre hányó mentalitás, minél bújtatottabban, annál fenyegetőbben. S hogyan foglal állást a megszólaló lírai hang? Egyelőre titok, hiszen még az is kérdéses, hogy a verssel elutasítja-e vagy megvalósítja a címet. A beszéd-gesztus enigmával provokálja az emblémát: nyitva hagyja a lehetőséget, hogy a megnyilatkozást akár egyfajta katonai tiszteletadásként is értelmezzük.

A tisztelgés (olyan, amilyen) az alkalomhoz illik. Ez pedig: a Vereség Napja. Kíméletlen nagybetűivel kifordítja magából az önelégülten parádézó Győzelem Napját, átható fogalmiságával kitöröl a képből minden látványos erődemonstrációt. Marad a történelmi tapasztalat kalendáriumában (mint a magyar zsebnaptárban, mely nem tünteti ki ünneplőleg a május 8-át) az üres hely, ahol minden győzelem valakinek a veresége, ahol nemzeti katasztrófáinkat ünneppé avatjuk, s ahol örök hétköznapijainkban mindig megverten élünk-halunk kell. És marad a kardél – mindegy, hogy kinek a kezében.

Mit tehet itt a Vereség Veteránja, a kardra fogott Ismeretlen Civil? Elhányja magát; okádik, mint a részeg ember. Miféle otromba aktus ez? Olyan tett, amelynek elkövetését éppúgy tekinthetjük történésnek, mint cselekvésnek: ez történik az emberrel, ha körülötte és benne feltolul a történelem. Mellesleg, aki finnyásan felhúzza az orrát, vajon próbált-e valaha kardélre hányni? Nem lehet eléggé méltányolni a tévedhetetlenül biztos célzást, a koreográfia fegyelmезetten katonás rendjét, az álló helyzetben elmozdulás hajlékonyan atletikus eleganciáját...

Hányásművészet? Van ilyen. Így tör ki a lélek a költőből, ha brutálisan rátör az ihlet. Az elemzett költemény az ÖRÖKHÉTFŐ című kötetből való, ennek keletkezésére pedig így emlékszik vissza a szerző: *„volt olyan, hogy hat-nyolc verset írtam egy nap. Így született a könyv, két év alatt ugyan, de ilyen nagy hányások formájában. Ha fellengzősnek is hangzik, én ezt nevezem kegyelmi állapotnak, és ilyenkor éreztem magam a legjobban, amikor megállíthatatlanul jött belőlem a vers”*.

A széplélek ennyiben megnyugodhat. Ellentétben az igazságkereső értelemmel, mely sohasem nyughatik. Ha metaforikusan (pszichofizikusan) értelmezve a kreatív hányás a költészet, mi akkor a kardél? Talán ugyanaz. Léven minden igazmondás lényegében ellentmondás. Ugyanaz az – önmagával mint ellenségével megütköző – erő. A történelem lefegyverzi és felfegyverzi a költőt; a kezébe adja azt, amit a szívének szegez. A történelmi kényszerűség gyilkos acél, s amikor ezzel összecsattan a hányás sugárpengéje, a hősietlen modern létállapot heroikus asszójának lehetünk tanúi.

Tanúságot tehetünk róla, hogy a csattanós szójáték egyszermind esztétikai és ideológiai igazolású szép vers: hősi vers, mely töményen, koncentráltan hárít és támad. Petri György pontosan felmérte a harci helyzetet: *„elég volt a parabolákból, a célzásokból, az egymásnak beszélésből, hogy mi tudjuk, miről van szó, ők meg úgy tesznek, mintha nem tudnák. Egyszerűen szükség volt a durva beszédre, a versek szokincsében megjelenő obszcenitás szándékolt volt, én a prüdériát, nemcsak a szexuális, hanem a közéleti, politikai prüdériát is a rendszer alaptermészetének tartottam. Tehát metaforikus gesztus van abban, hogy tessék, belemondom a pofátokba, hogy elég volt a hablatyolásból, a finom allúziókból”*.

Így igaz: jó lenne mellőznünk minden szükségtelen allúziót. Mint például azt az esetleges finomtalán felvetést, hogy a Petri-féle „durva beszéd”, mely annak idején joggal forrasztotta az önkényuralom torkára a hazugságot, vajon nem mocsolja-e be most már jogos nemzeti büszkeségünk tiszta eszméjét is... Kínos kérdés, de a versüzenet kommunikációs létkérdése. Eszembe se lenne felvetni; de hát az esetlegesség az esetünk, ezt kell ragoznunk. Érveljek? Akit tanulmánnyal meg nem győztem, azt érvekkel aligha fogom. És mégis: érv ki érv! Először: a vers végén nincs pont, vagyis a történelemről sohasem beszélhetünk befejezett múlt időben; amíg emberek vagyunk, a szavunk mindig kardélen táncol. Másodsor: az eszme nem tisztí kardbojt, hanem égő csipkebokor; aki tisztátalanul közelít hozzá, csak maga lesz még piszkosabb a tűz közelében. Emberek vagyunk, mocsos világban élünk, de lehet – olykor-olykor, újra

meg újra – egy-egy tiszta pillanatunk. Amikor a szellem egy szóvillanással, egy drámai mozdulattal megsemmisíti örök ellen-felét, az ostobaságot, a hamis tudatot, mielőtt maga is kihunyna, beledőlne a megsemmisülésbe. Eleste hősi halál, sírverse az *ellentmondás* műemléke.

Hinnünk kell, hogy maradandóbb a napi politikánál. Ennek reményében idézem és ajánlom az olvasó figyelmébe, amit Kerényi Károly jó hatvan éve írt Catullus két sorát, az ODI ET AMÓ-t méltatva: „*A vándor kérdőn néz fel az emlékműre, amely ezt az ellentmondást úgy kiáltja belé a világba, mint a méthymnai Timonoé sírköve azt, hogy egy fiatal lény meghalt. Megmagyarázni nem lehet, csupán részletezni: így van, nem teszem – történik velem. S hogy ez történik és történhetik: örök. Legfeljebb az, akivel történik, meghal belé. De a beléhalás ugyanilyen örök. Ami tisztára időből van – életidőből –, időtlen is. S ami időtlen, azt az epigramma nyugodtan örökítheti: ez a neki való forma.*”

Petri György–Várady Szabolcs

LEVELEK NYUGAT-BERLIN ÉS BUDAPEST KÖZÖTT

Milyen szerencse, hogy Petri ki akarta próbálni vadonatúj fényképezőgépét, amikor 1985 augusztusában közös barátaink nagylelkű ajánlatát elfogadva kiköltöztünk egy szűk hétre az üresen álló csobánkai kertes házukba, hármasban Fodor Gézával! Ő még gyerekkorukból volt jó barátja Gyurinak, nekem pedig mindketten 1966 óta, amikor egy este, ugyancsak augusztusban, megjelentek nálam egy üveg vörösborral, huszonhárom éves egyetemisták, akárcsak én, hogy a verseimet kiértékeljék, és aztán hajnalig tárgyaltuk a költészet jelenkori lehetőségeit és más alapvető dolgokat.

A következő csaknem húsz év alatt aztán sok minden összekötött minket, de sok minden el is romlott köztünk és körülöttünk. Kellott hozzá nyilván az az augusztusi kert is a zavartalan verőfényével, a délutáni árnyékával, langyos-puha estével, éjszakáival, hogy annyira bele tudjunk feledkezni a közösen föllelt régi idő-

be és egymás jóleső jelenlétébe – éjfél után még sokáig nem akaródzott bemenni a házba lefeküdni. Az ilyesmi természetesen nem tartósítható a gyakorlatban. De valahol vigasztalóan megmarad. És ha nem sikerül belülről felidézni, akkor előveszem a fényképeket.

Hogy nem voltam egyedül az eufóriával, az kiderül Petri első nyugat-berlini leveléből is. Ha jól sejtem, e levélzés kezdeti lendülete jórészt éppen ebből táplálkozott. A verseinket mindig is megmutattuk egymásnak, de a részéről költőileg is igen termékeny csobánkai szép napok hozták vissza igazán azt az intenzív közös műhelymunkát, ami első kötete keletkezésének idejét idézte. Amikor aztán a következő tavasszal kikerült egy évre ösztöndíjjal Nyugat-Berlinbe, épp fordítva, a távolság teremtette meg azt az igényt és lehetőséget, amit előtte a világtól elvult együttlét.

Az önéletrajz, amit Nyugat-Berlinben